Klinisk handledning – en svår konst

Att skapa ett tillåtande klimat, ställa krav, sätta gränser och ge strukturerad återkoppling är viktiga ingredienser i handledarens förhållningssätt. Detta förhållningssätt får inte förbise den egna inställningen, både handledarens och studentens, i en god handledarsituation.

JOHAN LÖKK
docent, överläkare, NEUROTEC-institutionen, Karolinska institutet, geriatriska kliniken, Huddinge Universitetssjukhus; Kompetenscentrum inom äldreomsorg och äldrevård, Stockholm

Kunskap är ett mycket betydelsefullt begrepp inom handledning med två kontrapunkter – den formella och den informella kunskapen respektive utlärandet och inlärandet. Den förstnämnda innefattar såväl teoretisk som empirisk kunskap med intresse för handledarens egen vidareutveckling, den andra undervisningen och handledningen av studenterna. »Man lär sig genom att lära ut«, och det är genom att låta studenterna möta frågor när de ställs inför patienter som en kreativ lärandeprocess uppstår. Den optimalt goda lärandeprocessen är korsbefruktande, man både »lär sig« och »lär ut«, informerar och berikar sina studenter och blir samtidigt själv berikad och upplyst. I ett starkt informationsbrus kan det vara svårt att urskilja väsentligheter, varför man ibland väljer att stänga öronen. En god handledare kan få studenterna att åter öppna öronen samt stimulera nyfikenheten och systematisera vetgirigheten.

Tydlig målbeskrivning

Studenterna kommer idag ut i praktisk verksamhet tidigare än förr och har då behov av en strukturerad och väl planlagd handledning [1]. Allt fler av dagens studenter har också en annorlunda bakgrund än för 20 år sedan. Det handlar om olika etnicitet, kultur, tradition och uppväxtförhållanden. Handledaren måste då ha en öppenhet för perspektivbrytning mellan olika personer med olika erfarenheter, nya gränssnitt, strömningar och redskap bland de pedagogiska verktygen han själv är van vid, vilka ofta är förknippade med det strikt vetenskapliga. Det viktigaste för en god handledningssituation är dock att definiera målet och hur man vill uppnå det.

Handledaren bör förstå läroplanen och veta vad den innebär. Han/hon bör veta var kursen/handledningssituationen hör hemma i läroplanen, vad den ska innehålla och hur man ska uppnå och medvetandegöra detta för studenten [2]. Det måste tydliggöras att det är läkarutbildning som ska handledas. Undervisning/handledning är en sak, forskning är en annan. Det är olika uppgifter med olika kompetenser.

Dock råder inget motsatsförhållande mellan den goda handledaren och den goda forskaren. Men alla doktorer är inte lämpliga som handledare, då intresse, förtrogenhet och erfarenhet måste kombineras med bristvaran tid. Tid går åt för den goda handledningen med ett pedagogiskt och lyssnande förhållningssätt.

Handledaren bör ha en orientering om och träning i de pedagogiska metoder som används och få en återkoppling på handledningen. Hur och vem lär läraren? [3]. En handledare behöver hjälp för att bli bättre, »coachad« för att bli mer engagerad och motiverad och avlastad sin »container«-funktion, dvs att bära andras problem, funderingar och frågor, i det dagliga arbetet. Att fråga en kollega om synpunkter eller att organiserat diskutera med en grupp kolleger kan ge lösningar och handlingsstöd.

Prestigelös hållning

Handledningsprocessen är ett systematiskt sätt att överföra kunskaper och erfarenheter och utgör i gynnsamma fall en reciprok metod för personlig utveckling. Handledaren kan ge en begreppsram och därmed hjälp till att ställa fruktbara frågor. Det är dock insiktsfullt att släppa såväl det egna kontrollbehovet som försöken att täcka studenternas kunskapsluckor. Låt i stället dialogen, interaktionen och specifika frågeställningar ta större plats. Belys frågeställningarna i ett sammanhang genom ett teoretiskt raster, omforma och vinkla dem i stället för att ge »salamiserade«, splittrade fakta som kanske inte alltid hänger ihop. Det förekommer ofta situationer och problemställningar utan tydliga svar. En prestigelös professionell hållning bidrar till bättre beslutsunderlag och en öppenhet för att det inte alltid finns ett rätt svar. Det är först när man inte längre tror att man har exklusiv tillgång till det enda rätta som man kan bli mer öppen och tillåtande.

Stimulera studenten till egna initiativ

Studenten måste bemötas positivt, »bli synlig« och stimuleras till egen medverkan, självreflexion och ansvarstagande. Därvid behövs av handledaren en vardagstillgänglighet och närvaro i situationen. En god självinsikt, med en korrekt bild av sig själv, och en uppövad klinisk och pedagogisk blick gör handledaren bättre rustad att hantera besvärliga situationer och skapar en trygghet i relationen med studenterna.

Dynamiken i en studentgrupp är ofta komplex, och den receptiva förmågan är skiftande bland studenterna. Lärandet ska klargöra, inte grumla. En ofta klargörande teknik är att gå från det enkla till det svåra, att fånga upp och entusiasmera den ointresserade studenten. Samtidigt gäller det att tillgodose den intresserade och inte ge för stor plats åt studenter som uppträder störande eller inte passar tider utan bemöta dem med ett lugn och med rationella frågeställningar. Studenten är din framtida kollega.

För studenten är det viktigt att veta var aktuellt avsnitt hör hemma i läroplanen och att vara överens med handledaren om vilken uppgiften är. Många gånger är det upp till studenten själv att ta initiativ och ta för sig av det utbud av möjligheter som finns. Studenten måste göra en överenskommelse med handledaren om att avsätta regelbunden, ostörd och enskild tid. Ansvaret för den dubbelriktade, konstruktiva återkopplingen mellan student och handledare, där båda ska veta vad deras uppgift och ansvar är, ska vara gemensamt. Handledarens egen personlighet är ett läromedel, inte för att göra studenterna till kopior eller ändra på studentens identitet, men för att skapa medvetenhet och ökad självkännedom i syfte att frigöra den egna läkarrollen hos varje enskild student. Det effektivaste lärandet bygger på att befintlig kunskap utökas och att nya moment kontinuerligt relateras till denna. Eget arbete utifrån individuella kunskaper och färdigheter med träning av iakttagelse-, urskillnings- och beslutsförmåga torde vara det mest stimulerande lärandet. Processen lärling–gesäll–mästare är hierarkisk, men ofta

fruktbar [4]. Den präglas av observation, instruktion, övning och korrektion och genomsyras av kontinuitet. Låt studenten begrunda, bidra och bredda sig.

En viktig funktion

Handledningen och handledaren fyller en viktig funktion. Att forma och förmedla fakta om nya ämnen och företeelser i klinikens och vetenskapens värld är en svår konst. Formandet är alltid personligt, därför bör varje handledare fråga sig vilken pedagogisk profil han har, utnyttja sina positiva sidor och förbättra sina negativa. En hjälp kan vara att identifiera sex beskrivna aktivitetsområden för handledaren: informatören, rollförebilden, facilitatorn, bedömaren, planeraren och resursförsörjaren [5].

Generellt för dessa gäller ett ständigt kunskapsinhämtande och reflexion, så att man inte bara kan svara rätt utan också kan ställa de rätta frågorna. Den goda handledningssituationen kan då präglas av en process som utöver kunskapsflödet kan ge ömsesidig stimulans, reflexion och nytänkande.

Referenser

1. Lauvås P, Handal G. Handledning och praktisk yrkesteori. Lund: Studentlitteratur; 1993.
2. Schön DA. Educating the reflective practitioner. San Francisco: Jossey-Bass Publ; 1987.
3. Irvine D. The performance of doctors: the new professionalism. Lancet 1999;353: 1174-6.
4. Carlsson E, Lundahl L. Den kliniska handledningen. Profession eller bisyssla? Läkartidningen 1996;93;2419-22.
5. Harden RM, Crosby JR. The good teacher is more than a lecturer – the twelve roles of the teacher. Medical Teacher 2000;2:334-47.

Särtryck
Läkartidningen

I samband med 1994 års handikappreform beslutade riksdagen att stimulera utvecklingen av rehabilitering och habilitering med 1,4 miljoner kronor, bidrag som Socialstyrelsen fördelade och följde upp. Ett axplock av de medicinskt fokuserade projekt som bedömts vara av riksintresse har presenterats som separata artiklar i Läkartidningen under 1996 och 1997 och i serieform under 1999–2001.

Denna serie har nu samlats i ett särtryck, som av Socialstyrelsens projektgrupp kompletterats med två rapporter som inte redovisats i tidningen. Särtrycket täcker ett brett spektrum av rehabiliteringen och habilitering, t ex vid slaganfall, demens och svåra hjärnskador, för barn med särskilda behov och de många små grupperna med ovanliga funktionshinder.

Skriften har distribuerats av Socialstyrelsen. En mindre upplaga finns att beställa från Läkartidningen.

Priset är 85 kronor

Habilitering och rehabilitering

Beställer härmed.....ex av Habilitering och rehabilitering

.....
namn

.....
adress

.....
postnummer

.....
postadress

Insändes till Läkartidningen
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: 08-20 74 35

www.lakartidningen.se
under särtryck, böcker